

УДК 378: 371.134

Ірина Дзюбенко

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ МЕТОДАМИ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті аналізуються підходи щодо застосування активних методів навчання при формуванні компетентності студентів. На їх основі мотивується необхідність вирішення питань компетентності майбутніх учителів шляхом її реалізації у вищих педагогічних навчальних закладах. Характеризується процес формування компетентності майбутніх учителів як складника їхнього професійного становлення за допомогою практичних занять-дискусій, аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій і розв'язання педагогічних задач, ігор, мозкового штурму, кейс-методу, портфоліо.

Ключові слова: компетентності, компетентний учитель, методи активного навчання, психолого-педагогічні ситуації.

В статье анализируются подходы по применению активных методов обучения при формировании компетентности студентов. На их основе мотивируется необходимость решения вопросов компетентности будущих учителей путем реализации в высших педагогических учебных заведениях. Характеризуется процесс формирования компетентности будущих учителей как составляющей их профессионального становления с помощью практических занятий-дискуссий, анализа конкретных психолого-педагогических ситуаций и решения педагогических задач, игр, мозгового штурма, кейс-метода, портфолио.

Ключевые слова: компетентности, компетентный учитель, методы активного обучения, психолого-педагогические ситуации.

This article analyzes the approaches to the use of active learning methods in the formation of competence of students. On this basis, motivated by the need to address issues of competence of future teachers through its implementation in higher educational institutions. It is characterized by the formation of competence of future teachers as a component of their professional development through practical exercises, discussions, analysis of specific psychological and pedagogical situations and solve educational problems, games, brainstorming, case method portfolio. Motivational attitude to knowledge, their usage in future careers, possession pedagogical concepts and scientific terminology; intelligent criteria with following indicators: comparison, synthesis, synthesis of certain information; application of intellectual skills and predicting results, solving problem situations solving various professional tasks in the process of educational disciplines cycle intelligence as the ability to make rational decisions; action-creative with the indicators: the capacity for introspection and self-development; formation of creative abilities and skills, the ability to use

modern innovative technologies in practice, the manifestation of creative activity, initiative in the process. Criteria and indicators are interrelated and affect the level of formation of one another.

Key words: *competence, competent teacher, active learning methods, psychological, educational situation.*

Упровадження нової особистісно зорієнтованої освітньої парадигми потребує принципово іншого підходу до визначення якісних характеристик освітнього процесу будь-якого рівня та спрямування.

Про важливе значення педагогічної освіти в соціально-економічному розвитку суспільства наголошено у Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти в Україні (10 вересня 2012 р.): «Метою розвитку неперервної педагогічної освіти є відтворення людського капіталу та інтелекту суспільства для забезпечення сталого людського розвитку країни через якісну підготовку педагогічних кадрів для всієї сфери освіти, створення ефективної системи підготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників на основі поєднання національних надбань світового значення та усталених європейських традицій, забезпечення розвитку педагогів, здатних у процесі постійного удосконалення здійснювати професійну діяльність на засадах гуманізму, демократії, вільної конкуренції та високих технологій, а також забезпечувати неперервну освіту громадян, здійснюючи практичну реалізацію освітньої політики як пріоритетної функції держави» [5].

І. В. Вачкова, А. В. Вербицького, Ю. М. Ємельянова, А. С. Макаренка, Л. А. Петровської, В. А. Сухомлинського та багатьох інших дозволяє стверджувати актуальність проблеми застосування активних методів навчання.

Метою статті є дослідження проблеми застосування активних методів навчання при формуванні компетентності студентів з урахуванням їх майбутньої спеціальності.

У процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу майбутні вчителі опановують педагогічні знання, усвідомлюють їх ціннісне значення, творчо розв'язують методичні задачі, імпровізують та активізують креативність у вирішенні поставлених завдань, працюють над самореалізацією та самовдосконаленням, спрямовуються на формування:

- вміння порушувати та розв'язувати проблеми;
- вміння планувати, проводити та аналізувати диспут, рольову гру, тренінг, портфоліо;
- вміння раціонально застосовувати різні засоби навчання;
- вміння реалізовувати інноваційні технології;
- вміння аналізувати та оцінювати власну навчальну діяльність;
- вміння перетворити навчання на творчий процес.

Вважаємо, що формування і розвиток у студентів різноманітних способів діяльності, творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості у пізнанні, трудовій, науковій, художній та інших видах

діяльності базується на певних методах і прийомах навчання та взаємопов'язаній діяльності викладача і студентів.

Особливого значення надаємо педагогічному тренінгу як формі активного навчання та формування компетентності майбутнього вчителя, що забезпечує «переведення» педагогічної теорії в інструмент практичної діяльності [4, с. 140].

Педагогічний тренінг визначають як цілісну організацію навчальних занять, об'єднаних однією структурою, обмежених у часі і дидактичному просторі, спрямованих на всебічний аналіз проблемних професійних ситуацій у системі студент-викладач. Зауважимо, що саме *педагогічний тренінг* дозволяє успішно формувати компетентність майбутнього вчителя у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу з урахуванням його індивідуальних особливостей, сприяє саморозвитку і самореалізації майбутнього педагога шляхом трансформації знань у вміння, навички, якості, які реалізуються у процесі виконання вправ, певних дій в умовах індивідуалізації, систематичності, повторюваності, зростання навантаження і рефлексивної оцінки результату.

Група методів активного навчання сприяє активності студента у навчальному процесі, дозволяє подати матеріал у такій дидактичній формі, яка забезпечує значно вищі, порівняно з традиційними способами, результати практичної діяльності [8, с. 8].

Уваги заслуговує думка Є. Литвиненко та В. Рибальського, які для формування професійної компетентності студентів виділяють сім основних методів активного навчання: ділова гра, розігрування ролей, аналіз конкретних ситуацій, активне програмове навчання, ігрове проектування, стажування, проблемна лекція [1, с. 4]

Зауважимо, що саме використання методів активного навчання у процесі формування компетентностей майбутнього вчителя стимулює творчу активність студентів, самостійний пошук у процесі отримання знань і набуття практичних навичок аналізу, знаходження правильних рішень.

Найбільш ефективними методами, на нашу думку, є практичні заняття – дискусії, аналіз конкретних психолого-педагогічних ситуацій і розв'язання педагогічних задач, ігри, мозковий штурм, кейс-метод, портфоліо.

Важливу роль у процесі формування компетентностей відіграє дискусія – це обмін думками, висловлення різних точок зору, пошук вирішення проблеми, яка обговорюється у певному порядку, чітко визначеному педагогом.

Метод групової дискусії носить діалоговий характер спілкування між викладачем і студентами, де співрозмовники допомагають один одному з'ясувати, уточнити суть дискусії, пізнати істину. Цей метод використовується переважно для аналізу конкретних педагогічних ситуацій і групового самоаналізу та сприяє розширенню практичного досвіду майбутнього вчителя, тому що побудований на типових ситуаціях, формує навички практичного використання загальних педагогічних

правил. На основі аналізу конкретних педагогічних ситуацій студенти формулюють загальні принципи, які сприяють ефективному вирішенню типових педагогічних задач і формують готовність використовувати конкретні педагогічні дії у подібних ситуаціях [2, с. 69].

Зауважимо, що дискусії є значно ефективнішими, якщо здійснюються у формі пошукової та пізнавальної активності за рахунок емоційного поштовху, отриманого під час її проведення.

Метод *аналізу конкретних психолого-педагогічних ситуацій* реалізується у практичній діяльності для вирішення проблеми. На думку Л. Мільто [2, с. 22], педагогічною ситуацією можна назвати сукупність умов, у яких учитель ставить мету і приймає педагогічне рішення. Педагогічні ситуації можуть бути різноманітними: запланованими (спеціально змодельованими й організованими вчителем); спонтанними, несподіваними (незалежними від вчителя); за характером взаємодії (узгодженими, спокійними та конфліктними); за часом (епізодичними та довготривалими); за типом (стандартними та оригінальними).

Виділяють ситуації різного типу, зокрема: ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінка, ситуація-вправа, ситуація-проблема.

Так, ситуація-ілюстрація дозволяє на конкретному прикладі з педагогічної практики продемонструвати послідовність дій вихователя; ситуація-оцінка – оцінити правильність їх та цілеспрямованість; ситуація-вправа сприяє вивченню студентами основних нормативних документів, знання яких дозволяє вирішити проблему педагогічними методами. Найбільш складною є ситуація-проблема. Студенти в процесі аналізу ситуації цього типу повинні чітко сформулювати проблемне завдання, знайти шляхи його розв'язання, оцінити ефективність різних шляхів, аргументувати більш вдалий вибір. У процесі розв'язання конкретної навчальної ситуації студенти опираються на отримані у навчальному закладі знання й використовують власний досвід, набутий під час навчально-педагогічної практики.

Розв'язання педагогічних задач, застосування ігрових технологій у ході самостійної роботи студентів з науковою літературою сприяють формуванню у них пізнавально-інтелектуальної компетентності, творчого підходу до навчально-виховних проблем, готовності до педагогічної праці. Педагогічні задачі та ігри можуть стосуватися низки проблем, вирішення яких у ході практичної діяльності стимулює розвиток у майбутніх учителів винахідливості, ініціативи, впевненості у власних силах; допомагає сформулювати вміння оперувати набутими знаннями в конкретних ситуаціях, планувати педагогічні дії, передбачати їх наслідки, оцінювати значущість; сприяє вдосконаленню навичок самоаналізу, самоконтролю і самооцінки.

На думку В. Харкіна, творчий, імпровізаційний підхід до розв'язання педагогічних задач має такі етапи:

– перший етап – педагогічне осяяння; народження педагогічної ідеї (інтуїтивний процес) і визначення шляхів її реалізації (інтуїтивно-логічний процес);

- другий етап – миттєве осмислення педагогічної ідеї і миттєвий вибір шляху її реалізації. Саме на цьому етапі за інтуїтивним процесом починає діяти логічне мислення і приймається рішення;
- третій етап – втілення або реалізація педагогічної ідеї. На цьому етапі особливо важливим є вміння вчителя втілювати свої ідеї на практиці;
- четвертий етап – миттєвий інтуїтивно-логічний аналіз результату імпровізації [6].

Гра дозволяє організувати творчу діяльність студентів шляхом імітації умов, наближених до їхньої професійної діяльності, що сприяє підвищенню мотивації. Діяльність студентів, спрямована на розв'язання педагогічних задач в процесі рольової гри, є своєрідною умовою педагогічної практики, що забезпечує їм професійну творчу діяльність за обставин і компенсує розрив між педагогічною теорією і практикою. Крім того, рольова гра як форма особистісно зорієнтованого навчання розвиває особистісні і професійні, інтелектуальні, емоційні, волевові і творчі якості, необхідні вчителю, а також сприяє розвитку вміння здійснювати педагогічний аналіз, планувати, організовувати, контролювати та регулювати освітньо-виховний процес. Практика свідчить, що одну і ту ж гру використовують з різною метою, наприклад, для відпрацювання вміння активізувати пізнавальну діяльність у студентів, для удосконалення навичок управління навчальною діяльністю, для формування діагностичних, інформаційних, комунікативних, організаторських та інших педагогічних умінь і навичок майбутнього вчителя та ін. [2, с. 68]. Такі ігри сприяють розкриттю і вдосконаленню потенціалу самовираження.

Мозковий штурм сприяє розв'язанню невідкладних психолого-педагогічних ситуацій, що виникають на уроках. Цей метод забезпечує розвиток інтелектуальних процесів, вміння абстрагуватися від об'єктивних умов, обмежень та зосередитися на актуальній меті.

Особливістю цього методу є те, що для вирішення проблеми студентам надають певний час, а потім у ході загальної дискусії приймається найоптимальніше рішення.

Мозковий штурм умовно поділяють на декілька етапів:

- генерація ідей;
- відбір кращої ідеї;
- аналіз ідей.

Під час першого етапу «мозкового штурму» – генерації ідей – усі учасники мають право висувати свої пропозиції щодо вирішення поставленого завдання. Критикувати ідеї заборонено. Усі учасники мають право спокійно висловлювати свої думки.

Наступний етап – відбір кращої ідеї. Під час цього етапу не прийнято наголошувати на авторстві ідеї. Вважають, що кращі ідеї є результатом колективної творчості [7, с. 91].

Останній етап – аналіз ідей (учасників поділяють на дві групи – прибічників і супротивників, які аналізують всі аргументи «за» й «проти»).

У результативності «мозкового штурму» провідне місце відводять

оратору. Він повинен організувати роботу так, щоб, щоб усі ідеї було озвучено, проаналізовано, щоб повідомлення були змістовними.

Усе це мотивує учасників «мозкового штурму» до пізнання, прояву активної позиції, сприяє розвитку творчого потенціалу, знаходженню компромісів, формуванню високої культури спілкування, адже учасникам надавали право керувати і виступати публічно. Мозковий штурм активно синтезує творчу сутність і мотивацію із проблемою та її вирішенням. Досягаючи поставлених цілей, студенти шукають і реалізують ряд проміжних завдань. Цей метод дозволяє поєднувати творчі здібності кількох учасників, які в умовах правильної методичної організації доповнюють один одного в емоційному й інтелектуальному аспектах.

Кейс-метод використовується для успішного розуміння майбутнім учителем специфіки педагогічних ситуацій, опис яких відображає не тільки практичну проблему, а й сприяє формуванню умінь їх розв'язання, допомагає адаптації студента до майбутньої діяльності. Цей метод ґрунтується на принципах, які фактично змушують переглянути ролі викладача і студента. При застосуванні кейс-методу викладач повинен створити у навчальній аудиторії такі умови, які дозволили б вдосконалити вміння студентів критично мислити, аналізувати, дискутувати, обмінюватися ідеями, знаннями та досвідом [7, с. 97].

Процес підготовки будь-якого кейсу здійснюється у три етапи: I – підготовка загального плану кейсу, проведення необхідних досліджень. На цьому етапі окреслюють суть проблеми, визначають власну позицію, приймають вихідний варіант кейсу та накреслюють шляхи вирішення проблеми; II етап передбачає групову форму роботи: обмін думками щодо вирішення певних питань, обговорення кейсу з фахівцями і його редагування, визначення інтелектуального лідера, здатного висувати ідеї після групового обговорення; на III етапі здійснюється загальногрупове обговорення висунутої проблеми, підготовка нотаток для викладачів щодо того, яким чином доцільно презентувати кейс, презентація кейсу у навчальній аудиторії [7, с. 98].

Портфоліо – це спосіб фіксування, нагромадження, оцінки й самооцінки індивідуальних досягнень за певний період часу. Його основний зміст – показати все, на що здатен майбутній учитель. Цей метод дозволяє самостійно встановити свої досягнення (задовільні й не дуже) для того, щоб зробити висновки й рухатися далі. Тематичне портфоліо як одна з технологій навчання виконує ряд найважливіших функцій, зокрема: освітньо-формувальну – сприяє засвоєнню нових знань, умінь (насамперед дослідницьких й умінь творчо опрацьовувати матеріал); діагностичну – дозволяє встановити рівень готовності самостійно провадити педагогічну діяльність (є засобом оцінювання); рефлексивну – надає студентам можливість набути досвіду з організації рефлексії; мотиваційно-презентаційну – дозволяє студентів представити результати власного бачення проблеми, підвищує мотивацію до її вивчення [3, с. 10].

Основною метою методу портфоліо є відстеження індивідуальних

досягнень студента у процесі формування пізнавально-інтелектуальної компетентності, демонстрація рівня засвоєння знань і вмінь, їх практичного застосування, визначення динаміки професійного розвитку, спонукання до самостійного аналізу власних досягнень й самооцінки результатів роботи.

Основне завдання портфоліо – виявити і продемонструвати усе, на що здатен фахівець. Педагогічна філософія портфоліо передбачає зміщення акценту із загальних знань й умінь студента на те, що він знає і вміє з конкретної теми, розділу, предмету. Метод портфоліо дозволяє самостійно виявляти зв'язок між набутими та новими знаннями, уміннями і певними напрацюваннями.

Методи навчання застосовують у таких формах як лекція, практичне заняття, індивідуальне консультування, групова робота студентів, педагогічний тренінг, рольові та ділові ігри, самостійна робота студентів, педагогічна екскурсія та педагогічна практика. У педагогічній практиці зростає необхідність інтенсифікації навчально-виховного процесу, що вимагає встановлення доцільного співвідношення різних форм навчальних занять з метою усунення непотрібного дублювання навчального матеріалу, подолання формалізму у викладанні [4, с.139]. Зважаючи на це, перспективи подальших розвідок вбачаємо у використанні комплексної форми організації навчання у вказаному напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Методические рекомендации по классификации методов активного обучения. – Киев, 1992. – 15 с.
2. Мільто Л. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач: навч. посіб. / Л. Мільто – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 156 с.
3. Новикова Т. Рекомендації з побудови різних моделей і використанню портфоліо учнів основної й повної середньої школи / Т. Новикова, А. Прутченков, М. Пінська // Профільна школа. М. – 2004. – С. 4–11.
4. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Курлянд З., Хмелюк Р., Семенова А. та ін.; за ред. З. Курлянд. – [3-е вид. перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
5. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України. – 2012. – № 4–5. – С. 3–56.
6. Харькин В. Педагогическая импровизация: теория и методика / В. Харькин. – М. : Магистр, 1992. – 159 с.
7. Цар І. Педагогічні технології формування індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителя гуманітарного профілю: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 : «Теорія і методика професійної освіти». – Тернопіль, 2011. – 252 с.
8. Щукина Г. И. Актуальные вопросы формирования интереса в обучении: учебное пособие / Г. И. Щукина. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.